

Літургійна чаша з колекції Національного заповідника «Києво-Печерська лавра»

Олена Сергій, Старший науковий співробітник науково-дослідного відділу вивчення мистецької спадщини Національного заповідника «Києво-Печерська лавра»

Series Byzantina. Ukrainica, 48, 2024

Колекція літургійних чаш Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» налічує близько 265 пам'яток XVII–XX ст. серед яких високохудожні твори невідомих українських золотарів XVII–XVIII ст. з незвичною іконографією біблейських сюжетів. Такими є два потири, що пов'язані з ім'ям останнього ставропігіального архімандрита Києво-Печерської лаври – Зосимою Валкевичем (1762–1786). (КПЛ-М-9518, КПЛ-М-9875)

1. Невідомий художник. Портрет архімандрита Києво-Печерської лаври Зосими Валкевича. XIX ст. НЗКПЛ, КПЛ-П-144.

У вкладному написі одного з них (КПЛ-М-9518) Зосима Валкевич згадується як «начальник» Троїцько-Больничного монастиря. Сам потир – вклад 1755 р. книжкового шафаря, ієромонаха Києво-Печерського монастиря Івестіона у Троїцьку церкву. Другий (КПЛ-М-9875) – вклад 1756 р. блюстителя Ближніх печер соборного старця, ієромонаха Зосими Валкевича на Ближні печери.

Потири однакових форм та деталей, деякі розбіжності є в іконографії чаш, але зображення на піддонах – абсолютно ідентичні.

2. Потир. Київ. 1755 рік. Срібло, карбування, гравіювання, золочення. Вклад ієромонаха Києво-Печерської лаври Івестіона в Троїцьку церкву Троїцько-Больничного монастиря. 31,3×17,5×16,0 см. НЗКПЛ, КПЛ-М-9518.

У двох (з чотирьох) медальйонах чаші «троїцького» потиру 1755 р. (КПЛ-М-9518) зображені традиційні для іконографії українських потирів композиції – «Розп'яття

з предстоячими» та «Воскресіння». У третьому – доволі рідкісний для іконографії потирів у цілому сюжет – «Коронування Богородиці». У четвертому медальйоні, де зазвичай зображувався Голгофський хрест, – образ одного з найбільш шанованих в Україні святих – Миколая Чудотворця. Випадки, коли в іконографії чаш українських потирів XVIII ст. зображення Голгофського хреста замінено образом окремого святого трапляються доволі часто. Винятково рідкісними є потири на чашах яких зображені два святих.

Такою є іконографія чаші другого потиру – вкладі 1756 р. блюстителя Ближніх печер ієромонаха Зосими Валкевича (КПЛ-М-9875). З попереднім потиром її об'єднує дві традиційні композиції – Розп'яття та Воскресіння. У наступних двох медальйонах зображені свт. Іоанн (південний бік) та свт. Василій (північний).

3. Образ св. Миколая. Фрагмент чаші потиру. Київ. 1755 рік. Вклад ієромонаха Києво-Печерської лаври Івестіона в Троїцьку церкву Троїцько-Больничного монастиря НЗКПЛ, КПЛ-М-9518.

Особливої уваги заслуговує іконографія піддонів двох пам'яток. Єдиним зображенням на них є багатофігурна композиція «Тайна вечеря», що розміщена по колу. Особливістю

композиції є кількість персонажів. Зазвичай у цьому сюжеті за столом зображені Христос та одинадцять або дванадцять апостолів. У композиції піддонів наших потирів зображено чотирнадцять персонажів. Кожний з учасників трапези наділений своєю емоцією. Навіть св. Іоанн, який, усупереч словам власного Євангелія, мав би покласти голову на груди Вчителя (Ів. 13:23) охоплений загальною емоційною напругою «бесіди».

Чотирнадцятий персонаж композиції – задумливий чоловік похилого віку міцної статури зображений за окремим столом. Нимб навколо його голови, як й навколо голови Іуди, відсутній. Чоловік єдиний, який не приймає участь у загальній «бесіді». На столі перед ним стоїть велике блюдо, і дещо осторонь – глек. Ця посудина згадується у біблейському оповіданні про Тайну вечерю: “Ось, як будете входити в місто, стріне вас чоловік, воду несучи у глекові, – ідіть за ним аж до дому, куди він увійде ...і він вам покаже велику горницю вистелену: там приготуйте [пасху]” (Лк. 22:10, 12). Текст дає можливість припустити, що чотирнадцятий персонаж – хазяїн дому, в якому відбувалась остання трапеза Христа зі своїми учнями. Його зображення в іконографії сюжету є винятковою рідкістю.

4. Композиція «Коронування Богородиці». Фрагмент чаші потиру.. Київ. 1755 рік. Фрагмент чаші. .. НЗКПЛ, КПЛ-М-9518.

5. Композиція «Тайна вечеря». Деталь – чотирнадцятий персонаж. Фрагмент композиції піддону. Київ. 1755 рік. Вклад ієромонаха Києво-Печерської лаври Івестіона в Троїцьку церкву Троїцько-Больничного монастиря. НЗКПЛ, КПЛ-М-9518.

Іконографія цих потирів, особливий характер композицій їх піддонів вказують на те, що автором ескізів був художник новаторської художньої школи, якою була лаврська іконописна майстерня. Згідно архівних документів XVIII ст. архімандрит Зосима Валкевич був ревним її прихильником й багато золотарських виробів, що виконувались на потреби Києво-Печерської лаври, за вимогою її архімандрита мали робитись за ескізами лаврських художників.